

تورک پوردی

نومرو ۲

تشرین ثانی ۱۳۴۰

جلد ۱

رشیدالدین واری

(یکین ساییدن دوام)

بو « رشیدالدوله » عنوانی ، بلیکده بزه رشیدالدینک ماضیسنه عائد بر حقیقی شیرده امکان ویرر . سریانی وقایعنامهده دوسون (۱) طرفندن ده ذکر ایدیلش اولان بر موسوی رشیدالدوله عائد بر روایت موجود ایسهده کرک بو ذات و کرک بلوشه داخل اولدینی حالده صوکره کی علل طرفندن بونک رشیدالدین ایله برکونا علاقہسی قید ایدیلشمشدر .

بوروایتہ نظراً رشیدالدوله کیخاتو ووزیری صدرالدین زماننده سرای کیلاری ایچون ارزاق متعهدکیله مشغول اولش و بواشی بویوک بر موفقیتله باشارمش ایسهده بونک ایچون چوق پاره صرف ایتش اولدینی حالده خزینهدن موعودمبالی آلهامش ونهایت آله جلیلارک الدن قورتولمق ایچون فراره مجبور اولمشدر . کندینک ترمیه قاجش و صوکره ، دونوب دوتمهش اولدینی تماماً مجبولدر ؛ فقط عمومیتله نادر تصادق اولونان بو عنوانک عینی زمانده ایکی شخص طرفندن طاشینمش اولمهسی فرض ایتک مشکلددر .

رشیدالدینک حیاتنده بو خصوصی فقردن ماعدا بونکا نمائل باشقلری وارسهده کندینک قدرتلی زماننده بونلری خاطر لامغه کیسه جرأت ایدمه مشدر . حیاتنک ایلک اونیش سنهسی ظرفنده ایرانده برصیره انقلابلر اولمشدی . چوجقلغنده اسماعیلی قلعلرینک سقوطنه شاهد اولش و بلیکده ۱۲۶۰ ده تدفینی مراسمی صیراستندهده انساندن قوربانلر کیلیمش اولان ظالم فاتحی بالذات کورمشدی ؛ بوندن اوتوز سنه صوکره عینی فاتحک حفید زادهسی کندیسپله دولتک مالیه سنه ، فلسفی ، علمی مشاهلره دائر مذاکره لرده بولونمش و حکمدارک امریله انشاوتأیس

(۱) موغوللر تاریخی جلد ۴ ، ص ۱۰۰ (فرانزجه) دوسون بو حکایه بی ان البره استاد ایتکدهدر ؛ حالبوکه بوروایت اوکا عائد اولمایوب سریانی تاریخه تکیله یاپان مجهول مؤلفه عائددر .

ایدیش اولان اوف و معارف مؤسسہ لرینک اداره سنہ مأمور اولمشدی . دها رشیدک دولت خدمتده بولندی صبرده ، دولتک اذی اقتدار مدیر و حاکمی یهودی سعدالدوله ایدی ، که بونی خلفی مسلمان وزیر صدرالدین قطعاً یا بنق جنتده بولونمامشدی . واضحاً کورولدیکی وجهله ، کندیسنی دها اوزمانده بواجرا آتی کرک غازان خان و کرک سلطان اولجایتو دورنده عینی موفقیته یاپه یلمشدر .

رشیدالدینک دها غازان خانک سلفاری زمانده سرای طیبی بولونوب بولونمادیکی قطعاً مجهولدر ؛ هر حالده بوساحده کندیسنک آنجاق یکنجی درجه برموقی اولدینی محتملدر . کیخاتونک خسته لغی آکلایر کن بعض دو قورلرک اسمنی ذکر ایتدیکی حالده کندیسنی ایچون برشی سوبله میور . آکلایلیغنه کوره ، غازان خان دها تحتہ کچر کچمز بوعالم طیب و اجراحی به نظر توجهنی عطف ایتشدر . غازانک دها خراسانده والی بولوندینی صبرده رده (آرغون و کیخاتو زمانلرنده) قرناسندن بری تورکستانلی هیبه الله اسمنده تورک و سریانی لسانلرینه واقف زماننک بوتون عالمارینه آشنا و « شیخار کبی سوز سویلر » یعنی دینی مسائل حقنه حکم و فتوالر ویرر بر علامه ایدی . غازان خان تحتہ کچنجه خصوصی برنامار کوندرده رک بوعالمی تزدینه جلب ایتدیرمش و کندیسنی رشیدالدیننه توصیه ایتمشدی ؛ بوندن رشیدک علمی نك دها اوزمانده حکمدارک اوزرنده تأثیر بر ایش اولدیکی آکلایلیور . رشید بالخاصه ، کندیسنک معاصری (۱) بعض عرب مؤلفارینک شهادتنه کوره ، موغوللرک خاصه " قیمت و یردکاری علملره واقفدی . موغوللره کلنجه به قادر ، شیمدی ده اولدینی کبی ، آهیات و ادبیات برنجی موقی اشغل ایتکده ایدی ؛ طبعی ، علمک بوشعبه لر به موغوللر علاقه دار اوله مازلردی . بوکا مقابل بالخاصه حقیقه " ویا موغوللرک فکر نجه عملی قیمتی حائر اولان ریاضیه ، طب و نجوم کبی علملر دها زیاده رغبت کورویوردی . طبه علاقه ، غازان خان دها ایلمک بدوی معلملری طرفندن ویریش اولسه کر کدر ؛ بوخصوصده رشید حکمدارک امنیت و اعتمادینه منحصر آ مالک ده کیلیدی ؛ حتی بالذات کندیسنک افاده سنه کوره غازان

خانک و فاسندن یاریم سینه اولته کلنجه یه قدر ، کندیسنی چینی طیبیلره نداوی
ایتدیرمکده ایدی . (۱) معافیله رشید داها آشاغیده صدرالدینک ماجراسندن
بحث ایدن عبارددن آکلاشیلدیمی اوزره حکمداره اولرده رفاقت ایدیوردی .
یوقاریده کوردیکمزکی ، بو آو صیره لرنده غازان خان زمانده نباتات قولکسیونلری
پایلیور و بونده طبیعی رشیدک حکمدار ایچون امثالسر همت و معاوتی طوقونمشدر .
رشید حکمدارک امرینه امتثالاً هیبةاللهه لازم کان دقت و اهمیتی عطف
ایتمش ، فقط طبیعی روحاً ، کندیسنه بویله برر قیپ چیتمش اولمهسندن ممنون
اولامشدی . اثرنده هیبةاللهک بوتون علمیه برابر حکمدارک روحی
فکر و اندیشه لرینی تطمین ایدمه مدیکنی و خاقانک کندیسنه بونی سویله مش اولدیغنی
اینا ایدیور . بو کیفیتیه نظراً قناعتلری حکمدارک ذاتی فکر لرندن اوقادار اساسلی
برصورتده آیری اولان برآدمه نه ایچون اوقادار اعتبار ایتدیکنی آکلایه مایور ،
فقط بونی صورغه جسارت ایدیوردی ؛ بر دفعه غازان خان رشیدالدین ایله
برمضاحیه اتانسنده هیبةاللهدن بحث ایدرکن عالماری مأمورلره تشبیه و قیاس ایتمش ،
بونلردن برقسمنک حکمدارک خزینه سنده بر مقام اشغال ایدمه بیلدکاری حالده دیکر
قسمنک خارجه د قالدیغنی سویله مش و شیخ هیبةاللهک بوایکنجی قسم عدادینه
داخل بولندیغنی ، علاوه ایتشد . رشید اوزمان چوقدن بری صورمق ایسته یوبده
جسارت ایدمه مدیکنی شیئی سویله مکک جرأت ایتمش و ایمپراطورک هر کسی قیمتیه
کوره تقدیر ایدمه بیلدیکنه قانع اولمشدر . چونکه غازان خان « اووامشالی عالمارک علمک
باطنی بیلمدکاریته حیرت ایتیورم . فقط بیلدکاری شی خوشمه کیدیور . اونک
ایچون کندیلرینه قیمت ویریورم ! » دیمشدر .

هیبةاللهک داها صوکرده کی سرانجامی حقنده یالکیز اوقاداری معلومدرکه
غازان خان سلطنتی زماننده وفات ایتمش و تبریز [۲] جوارنده مدفون بولونمشدر .

(۱) دوسون ، ۲ ، ۳۴۶

[۲] خواندمیر (۱۶ نجی عصر) حبیب السیرده بوندن بحث ایتکده در ، طهران
طبی ، ص ۶۰۶

رشیدك بورقېي قدرك برضربه سېله ازاله ایدیلش اولدیتی خالده رشیدی حکومت اداره مقاماتنه ایریشدیره و وزیر صدرالدینك فلاکتی بالذات رشیدك فعلی نتیجه سیدر. قاترمر بوکا دائر بالذات مورخك [۱] روایتی نقل ایدیور؛ بوروایت کوره بعض بدخواه و وزیر ایل طیب آراسنده کی دوستلی بوزمق ایسته مش و بونك ایچون ایلک اوکجه طیبیه مراجعت ایتشار سه دهده اووقت بونرك مساعیسی قطیاً ثمره سز قلمشدر؛ بونك اوزرینه وزیر یاناشه ررق نهایت اونك ۱۲۹۸ سنه سی بهارنده حکمداره سابق دوستی علینده برزورنال ویرمه سنه سبب اولدیلر. رشید حکمدار نزدنده بولندی بی صردهده، کندی مدافعه ایتک ایسته مش ایسه ده سلطان شوسوزلره کندیسی اسکات ایتمشدر. «سن ایشنه باق، لسانکی بوکی اتهاماره جواب ویرمکه تلویث ایتمه؛ صدرالدین ده کندیسی اضلال ایتدک لرینه قانع اولش، مفتریلره قارشى کوپلره بینمش، بونکه برابر سابق رفیقنه قارشى یکی بر حیلّه دوزمکدن خالی ولما مشدر؛ بونك ایچون باش قوماند قوتلوق شاه غیر قانونی احرا آتی حقنده حکمداره بر عریضه صومش و کندیسه کیمل طرفندن علینده سلطان شکایت اولوندیغی صوران قوتلوق شاهه «طیب رشید طرفندن؛ جوابی ویرمشدر. قوتلوق شاد ایلک تصادفده رشیده مراجعت ایده ررك ایضاحات ایسته مش، رشید ایسه کندیسنک بویه برشی سویله مه مش اولدیغی سویله یه ررك قوتلوق شاهدن کندیسه بویوله افترا ایده نك کیم اولدیغی سویله مه سنی طلب ایتش و عکس تقدیرده ایمراطوره عرض حال ایده جکی بیان ایله مشدر. قوتلوق شاه وزیرك اسمنی ویرمکدن امتناع ایتدیکی ایچون رشید ایلک آوه چیقیلدیغی ائزاده تهیدیدی اجر ایتش؛ قوتلوق شاه چاغیر یلره ررق حکمدارک شدتلی اصراری اوزرینه صدرالدینك اسمنی ویرمشدر. حکمدار او قدر غضبلا نیش که، وزیرك در حال محاکمه به آئمه سنی امر ایتش؛ بو صورتیه وزیر اولومه محکوم ایدیلرک اعدام اولونمشدر.

«جامع التواریخ» ک متی ایله مقایسه اولونجه مسئله یی بوس بوتون باشقه برزیکه صوقان تفرع کاترمر طرفندن ترک واهمال اولوندیغی میدانه چیقار.

قارمەر حکمداره یالکز رشیدک ده کیل ، عینی زمانده صدرالدینک علیهندهده زورنال ویریش اولدینی قیصه جه ذکرا تمکدا کتفایدیور؛ کویاوزر بوژورنالی رشیدک ویردیکنه حل ایتیش واوندن انتقام آلمق ایسته مشدر. حالبوکه «جامع التواریخ»ک (۱) بوکاعد فصلی شوسوزلرله ایتدارایدیور «۶۹۸ جاذالانی سنک ۱۳نجی جمعه کونی (۲۸مارت ۱۲۹۸) رشیدک، قطب الدین ، معین الدین خراسانی حکمدار حضورنده دیزه کلرک صدرالدین زنجانی نک دولته اخانتی عرض ایتشلدردر. «برازداها آشایسندهده «عینی آیک ۱۵نجی بازار کونی (۳۰مارت) صدرالدینک رشید علیهنه عینی آهامی عرض ایچون دیزه کلدیکی «ندن بحث اولونویور . باشقه تعبیرله صدرالدین علیهنده کی زورنال یالکز بلاشت رشیددن صادر اولیور ، عینی زمانده بو صدرالدینک مقابیل زورنالدن ایکی کون اول وقوع بولویوردی . رشیدک آلدینی جواب ایله ایکی کون سوکره رقینک آلمش اولدینی جواب آره سنده نه درجه فرق اولدینی حقنده مورخ ساکت قالیور واونک بونله برحاله سکونی ک بلیغ رسوزدر. ۳۰مارتدن سوکره صدرالدینک کوستردیکی علوجناب بووزیرک اولکی افعول وحرکاته تماماً توافق ایتکدهدر . کیخاتو زمانده حکمدارک مطابق بر صورتده امنیت واعتمادینی حائز ایدی ؛ کندیسنه قارشى آهامار یاپیلدینی زمان کیخاتو اونی کندیسینی آهام ایدلرک هپسنگ باشی ویرمسی امر ایتیش و بوتون بو آدمار بر قاچ کون زندانده حبس ایدلرکن سوکره عفو (۱) مظهر اولمشلدردر . اساساً رشید کندیسنگ دشمنلریله رابطه داردی . صدرالدینک محاکمه واعدامدن بحث ایدرکن دیورکه «بلا تردد جواب ویردرک (مدعیلرینی) اسسکات ایتیش فقط حاکمر حضورنده قطعاً حقنی اظهار ایدمه مشدر ؛ امکان بولمش اولسهیدی بو عاقبتدن قورتولمق ایسته یه جکدی ؛ لکن حکمدار قوتلوق شاهه وجودینک ازاله سنی امر ایتشدر . کرک بونک وکرک بوندن اون درت سوکره کی وزیرک اعدامی رشید طرفندن قویاریش بر فرمان عالی اوزرینه ، و حکمکنک (۲) حکمی و یاخود بو حکم هنوز اعطا

(۱) آسیا موزه سنده کی یازم ، ۶۶ آ ، ورق ۳۶۴

(۲) دوسون ، ۹۸۴ ، وصافه عطفاً (طاش باسمه سی طبی ، ص ۲۶۹)

ایدیله مشسه وجدانی خلافتده وقوع بولدیغنی و بوندن دها واضح برطرزده سوله مک
کوچدر .

وزیرک توقینی ۳۰ نisan ، محاکمه سی ۲ مایس ، اعدامی ۴ مایس ۱۲۹۸ ده
وقوع بولمشر ؛ قوتلوق شاه کندی ایله زواللی یی ایکی پارچه ایشمشر . اعدام
کیفیتنه عائد حکایه سنه مورخ دها برقاچ سوز علاوه ایدهرک صدرالدینک منصب
و ثروته ایریشمک ایچون اوقادار غیرت و دیسه صرف ایش اولدیغنی حالده غایه سنه
واردقدن صوکره بوندن پک آز متنع اوله بیلدیکنه حیرت بیان ایدیور . مورخ
بوسوزلری یازارکن ، کندیسنک ده عینی صورته حیاته حاتم چکله چکنی و صدر-
الدین حقنده سوله دیکی بوسوزلرک کندی قبری اوزرینه ، دها حقی برصورته ،
یازلمسی ایجاب ایتدیکنی عقلنه کتیر میوردی .

صدرالدینک سلفی ساوه شهرینه منسوب سعدالدین ، ظن ایدیله بیله چکی اوزره
قوتلوق شاهک ده کیل ، باشقه برباش قوماندان نورینک و کیلی ایدی . بونک تعینی ،
مورخک بیاننه کورده ، ۶۹۷ ذی الحجه سنک چهارشنه کونی (۱۱ ایلول ۱۲۹۸) ده
واقع اولمشدی . رشیدک کندی تعینه دائر هیچ برشی سوله مش اولمسی حیرتی
موجب اوله بیلیر ؛ و صافه نظراً رشید ایله سعدالدینک وزارت تعینلری عینی زمانده
اولمشر . کرک بووقعه ده و کرک سائر برلرده ایکی وزیر بردن ذکر اولوندی
زمان دایما رشیدک (۲) اسمی تقدم ایدیور . حمدالله قزوینی (۳) ایسه بواکی
وزیرک تعیننی ذکر ایتدیکی سیرده بوتون ایشلرک رشیدالدینک رأی و اشارتی ایله

(۱) اثرنده هراکی رقیبی ده مدح واطر الدین و صافک بوخصوصده رشیدالدینک اویشمش
اولدیغنی رول حقنده تمایله ساکت قالنی ترجیح ویا لکیز صدرالدینی (کندی افاده سنه
کوره افتراکار برصورته) اتهام ایدنلر میاننده یالکیز باش قوماندان قوتلوق شاه و نورینک
اسملرنی ذکر ایش اولمسی چوق فارق بر نقطه در . (ظاش باصمه سی طبی ص ۳۴۵)

(۲) بالخاصه فارق بر کیفیترکه رشید یالکیز کندیسنک غیر رسمی بر وزیر رولنی ایضا
ایتدیکنی ذکر ایتدیکی حالده بعض دفعه لر غازان خانک منحصرأ صدرالدینه اعتماد ایتدیکنی
و حکمدارک بوتون ایشلرک حانی اوکا بحث و تودیع ایتدیکنی سوله یور .

(۳) پترسبورغ دارالفنون یازمه سی ، نومرو ۱۵۳ ، ص ۳۲۹

کورولدیکنی وزارت مهرینک (۱) ایسه سعدالدینده بولوندیغنی ، بناء علیه رسماً باش وزیر بولدیغنی علاوه ایدیور. کورده چکیز که مورخ بوندن صوکرده دایما «طیب رشید» اولارق قالمشدر. حقیقته بوتون ایشلری کندیسی اداره ایتیش و حیانتک صوکرده سنه سنده اقتدارینی اووقته قدر ساده حه اسماً وزیر اولمش اولان شخص ایله تقسیمه مجبور اولمشدر.

نه کی سیدلرک رشیدی غیر رسمی وزیر رولنی اختیار ایتیمه سنی موجب اولدیغنی سوله مک قولای دکلدر. احتمال که بوطرز کندیسی باش قوماندانلرک ضررندن و سانی اولان وزیرلرک سرانجامندن مصون براقه جق کی کورونمشدر. کذلک کتابنده قرائتیه حکایه ایتدیکی غازان خان زمانده احداث اولونان ملیه اصلاحاتک نه درجه به قدار کندی اثری اولدیغنی حقیقته بر جواب بولمق ده عینی درجه متعسر دره. کندیسی کرک باش قوماندان و کرک وزیرلردن هیچ برینک کنج حکمدار اوزرنده بر تأثیر و نفوذی اولمادیغنی ؛ هپسنگ ده ساده حه اونک امر و نصیه ایتدیکی حرکات و اجرا آتی تعقیب و ایفا ایله دکلرینی کمال قطعیتله بیان ایدیور. معاصر لرندن بنا کتی (۲) ایرانه (ولو که غازان خان «امریله» اولسون) ادخال اولونان شمسینی تقویم و یکی تاریخ اصولی رشیده عطف واستاد ایتیمکده در. (رشیدک بالخاصه غازانک بویکی اصلاحاتی حقیقته هیچ برشی سوله مه مش اولمه سی دفته شایاندر). رشیدک نامی هرشیدن زیاده حکمدارک بالخاصه کله جک نسللر ایچون تخصیص ایتدیکی ، ایتک اوزره انشا ایتدیرمش اولدیغنی علم و خیرات مؤسسسه لرینه مربوطدر. غازان ۱۲۹۶ سنه سی (۳) صوکرده بهارنده ، دایا ۲۵ یاشسنده ایکن کندیسی ایچون تبریزک غربنده شاهانه برتر به انشاسنه باشلاندیرمش ، انشآت ۱۳۰۳ سنه سی

(۱) متنده «وزیرلک نشان و آلی» . نو ایکی تعیر مهر ، دامغه معناسنده در . (آل کله سی «آل دامغه» نک مختص یدر) بونلر آراسنده کی ایتجه فرق بعض براتلرک رسمی تعیرلرندن آکلاشلیور (آلتون نشان و آل دامغه) روس عتیقات جمعیت ایله براطوریسی شرقی شعبه سی یازیلری ، ۲۳ ، ۲۱ (روسجه)

(۲) پترسبورغ دارالفنونی یازمه سی ، ۲۸۵ ، ورق ۹۱۴

(۳) رشیدک قید ایتدیکی تاریخدر (آسیا موزه سی یازمه سی ۵۶۶ ، ۳۶۱ نجی ورق)

(۱) یازنده که بانیسنت و فائیدن همان برسنه قادار اول ختام بولمشد. تر به نك اطرافنده تدریجاً برصیره مبانی میدانه کلمه شدی : بر سلاطین جامعی درویشلر ایچون برخانقاده ، شافعی و حنفی ایکی مدرسه ، خسته خانه ، کتبخانه ، رصدخانه ، بونک یاننده دنیوی علملر (حکمیات) تدریسی ایچون مدرس و معلملرله آریجه بردارالتعلیم ، برقانون ادبی (۲) (یعنی اوراق مخزن) سادات ایچون برقوناق ، دستیلرینی قیرمش اولوب ده افندیلرینک غضبندن قورقان خدمتچی ارکک وقادینلرک کلوب یانی باشندن یکیلرینی آلدقلری بر صو حوضی ؛ مؤسسات مدیرینک آوی ؛ حمام ؛ یوز یتیم ایچون قرآن تدریس ایدلمک اوزره بردارالایتم ، بونلره مخصوص یوز عدد مصحف شریف ، بش معلم بش مبصر و بش خادمه ؛ آیلمش چوجوقلر ایچون بریورد ؛ ۵۰۰ دول ایچون بریورد ؛ قیشک آلتی آتی ائی ائناسنده قوشلریم و یرمک ایچون بریور . بوتون بومؤسسسلر خیر قاپولری (۳) عنوانی آئنده برله شیدیریلشلردر . و اداره سی ده رشیده تودیع ایدیلشدی ؛ مع مافیه بوکا دائر رشید برشی سویله مدیکی حالدله یالکیز و ساقی بحث ایتمکده در . کذالک تبریزک شرفنده واقع اولوب کندیسنک انشاوتأسیس ایتمش اولدینی متعدد بنالردن مرکب و کندیسندن صوکره دها اوزون بر زمان کندی نامنی طاشیان (ربع رشیدی دیدکلری) یوقوری محله یه دائره برشی سویله میور . [صوکی وار]

(۱) و صافک قید ایتدیکی تاریخدر (طاش باصمه سی ، ص ۳۸۲)

(۲) بیت القانون

(۳) ابواب الحیر ، بوتون بونلره عائد معلومات ایچون رشید ، آسیا موزه سی یازمه سی ،

۶۶ : ، ورق ۳۷۲ و متعاقب و صاف ، طاش باصمه سی ، ص ۳۸۲ و متباقیسی مندرجدر .

روسجهدن ناقلی : راعب فلووی